

Landskap: Skåne
Härad: Luggude
Socken: Väsby
Uppteckningsår: 1939
Upptecknat av: Emil Jönsson
Adress: Hornborg
Berättat av: Hansson
Född år 1861 i Väsby.

Uppteckningen rör

Engelska sjukhus, s. 1-20.

ACC. N.R.

5844

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Landskap:

Skåne

Upptecknat av:

Emil Jönsson

Härad:

Luggude

Adress:

Hornsberg

Socken:

Wäsby

Berättat av:

Sensamme

Uppteckningsår:

1939

Född år

1861 i Wäsby

Uppteckningen rör

"Engelska sjukkan"

Denna sjukdom var nog endast en barn-
sjukdom, ty jag minns aldrig att det omtalades
någon full vuxen person som hade, som det då
hette "ältan", eller "skever". I minna Fars och Mors
föräldrars tid och i förra delen av förra sekel
ända fram till 1850, var det ingen benämning på
barnsjukdomar som kallades "skever". Men det
troliga är, att samma sorts sjukdom även lik-
väl förekommit under annat namn, ty språket
förändras ju jämt. Det som förut hette haltan
ältan, trinnset, bortbyting m. fl., blev senare "ske-
ver", och än senare "engelska sjukkan". Alla

Skriv endast på denna sida!

Liders gracksalvar-käringars uppfinningsförmåga att namngiva sjukdomar tycks varit gränslös. Allt kunde uttydas enligt orsaker både före och efter förlsen hos barn. Som kunde vara moderns skuld, samt omständigheternas och somt andras skuld. Somliga barnsjukdomar kallas "lyti," efter jord luft eller vatten och eld, och kunde snart urarta att bli "älten," eller skaver, och i följd därefter behandlas eller botas på drefter lämpade metoder, som naturligtvis endast den arlitade gumman eller gubben kände till. Ordet "älten" skulle ju kunna ha uppkommit genom att klena barn försökte att gå eller resa sig, och svaga och ömma i benstommen haltade eller vinglade, derav "haltan," som snart blev genom uttalet "hättan" eller "älten". Ordet "älten" skulle möjligen hava till ursprung Älven eller Elven, skogs-

~ älvor. Älv-näver finns i skogen, en slags växt,
som sades växa der Elvorna dansat, der hade
då varit "Elvaleb". Älvtagen, älvstan, ältan, skulle
deras kunnat bli, i synnerhet som "älvsnäver",
"Elvanäver", Elvanäsk skulle rökas med som bot,
och då var det snodern som kommit att sitta
på plats der Elvanär växte och barnet derigenom
fått "jördältan". Växten älvsnäven liknar grått
papper något hopkrullat, en slags mossliknande
fätt på marken utbredt matta. Emellertid
var detta den första benämningen, i min uppför-
växt jag hörde. Väsley och kringliggande socknar, på
tal om den barnsjukdomen. Men man skulle ju
ock efter småbarnens beteende, då de drog armarna
från och till sig, på samma vis som en kvinna gör
då hon ältar degen till bakning, kunna antaga
att sjukdomen därför fått namnet "ältan". T. ex.

Jag såg en liten flicka 2. eller 3. år, som alltid satt och sparkade eller dinglade omhög benen. Föräldrarna trodde då, att det var en sjukdom, ehuru ingen annan sjukdom förenams, och skulle söka någon klok gubbe eller gumma, som de då också gjorde. Jag fick endast veta, att sjukdomen var den "kloka" kallade för "dans sjukkan", men fick ej veta varmed den botades. Utte på landsbyggen förekom mera sällan dessa barnsjukdomar som kallades "ältan" och sedermera övergick till att kallas "Skriver", men vid stenkolsgruvans arbetarefamiljer var det som oftast man kunde få höra om talas huru barnen voro angripna av "ältan", och sedermera övergick till att kallas "Skriver" eller "engelska" sjukkan. Närifrån de gingo reda på, att sjukdomen skulle vara engelsk, är ej heller godt att veta, men troligen ha kvacksalvar-gubbar och kärringar be-

- nämnt sjukdomen så för det skulle höras
mycket besynnerligt med utländsk sjukdom
och beravuren, liksom när de gamle tiggergubbarna
kommer i bondgårdarna och berättade att de varit i
Ryska, Tyska och Franska krigen, det hörs ju
stort sett intressant. Men för namnet engelska
sjukan var det "skever" som användes som nam-
net på barnsjukdomar. Vad det skulle härledas
ifrån är ej så godt att veta, så framt det kunnat
genupphov derigenom att kroppen blev snedvriden
gängen vinglande, skevbent, onormalt både till
utseende och hållning. Söpnings-sättet förorsakade
ofta att barnkroppen blev tvingad på flera vis
i synnerhet benen kunde bliva skeva, (knän i hop)
eller (skjult bent) knän långt ifrån varandra. Detta
genom att modern eller den som "sopte", lindade
barnet, lade för mycket av blöjan emellan fötterna

då det blev "skew-ben", eller förmåhet mellan benen
då det kunde orsaka "hikellennhet", ty i den tiden
brukades åtdraga lindan, "svet", så hårdt, att
barnet blev som en hård styv "trilling", med
arm armarne innevirade i kors över bröstet.
Men troligaste orsaken till "skewen" på barnen
var nog själva dieten. Som ex. på hur oför-
ständiga föräldrar kunde föda upp spädbarn, må
anföras ett en man som kallades Olaskräddare
och hans hustru, med förmöjelse omtalade att
deras nyfödde son åt 3 viteskorpor redan den för-
sta dagen han var född. Men högst sällan bru-
kades att fostra upp barn med Liflaske ("däggabarn")
Uttrycket efter "däggalem", som näste uppfödes med
kornjök i fall en modern kunde eller tillät. Fukt-
iga bestäder, sködarne utpinade av fattigdom, arbe-
te, många barn, dåligt underhåll, allt torde hava

bidragit till barnsjukdomar som fingo allehanda namn, allt efter de olika quacksalvarnes uppfinnning. På landsbygden, som sagt, förekom skenbara barnen nästan aldrig, icke ens hos de fattige jordbruksarbetarne. Icke heller ibland fiskarbefolkningen vid kafs kusten. Heltadels var det gruvarbetarnes barn som angreps av denna vanvänta sjukdom. (Vid Höjarnäs stenkolsgruvor.) Ältan skrevs, engelska sjukan, ansågs som olika variationer av barnsjukdomar, fastän det ju nog var en och samma gamla "Ältan". Men den kunde återigen vara olika slag av varje, såsom "jordältä", "vatt-
 enältä", "ögonältä", allt efter de symptom quacksalvarne trodde sig upptäcka hos barnet. Vilka dessa symptom egentligen vara är dock nog temligen obestämt, men vill jag minnas att "vattenskräver" igen skändes därpå att barnets huvud väste fortare än

den övriga kroppen, orsakat av vatten i huvudet.
Ögonskervor kunde igenkännas på ögonens glans,
som stark eller svag. Men sådant som en
skribent i Sk. Bl. föreställde att Nättjaprästen
gav exempel på Guds försyn, med att onmtala att en
sugga griset i ett skjut, och grisarna ej fingo skervor
i ögonen d.v.s. engelska spiken, är ju helt och hållet
"att få fatt om bakfoten", ty i skjutet var skervor,
linshervor, linskärtor, den tråige delen av linet
som skiljes av vid linbrytningen i trytstugan, och som
är så vasst stickande att man brukade lägga
sådant emellan trass-bottenarne, ty råttorna
kunde inte tåla att få dessa stickande skervor
i nosen och flydde därför att de ibland dom.
Då det var det stor fara för att myfötta grisar
kunna få sådana skervor, linskärtor, i ögonen
och blivit blinda. Allt så var det inte alls tal om

engelska sjukan i ögonen. Om kroppen på
ett barn växte vind och sker på flera vis så antogs
i synnerhet när aphten orinskas, att det då var
skerer eller engelska sjukan och näst "klofsa gum-
mor" sökas. Många sökte klofsa gummor redan
innan barnets födelse, för att få underkunnighet
om de försigtighets-mått, som borde iakttagas för
att förekomma att blivande barnet finge skerren.
Stor försigtighet var av nöden. Plödem fick inte
sätta sig i skoen der det växte "Elva" eller "Älvannan"
("Älvannan"). Derav kunde uppkomma "jördälla". Inte
taga vatten med bägge händer över huvudet, vid
badning, det kunde försaka "vattenvälta", Inte äta
mycket lök, senap eller andra kryddor, det kunde
orsaka ögon-skerer. Sen barnet var födt, borde ju
stäl sättas i vaggan, i synnerhet innan barnet
blivit döpt ("Christnat") var det utsatt för onda

makters inflytande. Den tid innan barnet blev döpt, kallades barnet för "hedning" (Haim). Det då kunde förmås att vidröra, ansågs för att de utinnan finge "tur med", d. v. s. lycka med. Därför skulle barnen nog bevakas, som "hedningar", "haimar". T. ex. jag själv, har ridit "Haim" (hedning) på en vacker häst som sedermera skulle vara min häst. Min Far tog mig ut i stallen och satte mig gränsl över en grå unghäst och höll mig några minuter på hästryggen. Jag har således haft en "hedning" "tur" med hästar, men varuti "turen" bestått har jag ej kunnat märka. Jo troligen deri att jag ej haft någon "otur" heller med hästar. Därföre att just under "hedmatiden" kunde komma trolldom, "förgjodhet", "bortklytning", och allhandla andra sjukdomar, utan "skaver" som kunde vara svåra att bota, vare mödren icke angelägen att låta "vildt främmande" personer se eller betrakta barnets nakna

krapp under "hednotiden". Vilka orsakerna till de olika slagen av engelska sjukdom kunde vara, var just kloke gummarnas mesta bekymmer, ty i fall ej kuren hjälpte så berodde det på att man ej kommit underfund med den rätte sortens skaver. Visste man bara säkert vilket slag det var, så skulle odelbart botemedlen hjälpa. Sedan man nog studerat och övervägt enskildheterna och trott sig kommit till viss het om vad slags skaver det var, så kunde ofta de mäkt underliga botemedel tillgripas. För att utkräna vad slags sjukdom barnet hade, brukade några kloka käringar att väga barnen, eller mäta dem med trädar. Vad det senare beträffar, så användes ännu samma onetod på gammalt folk. Man trodde ju att sjukdomen kunde härröra från elementen i förhållande till vissa oförsigtigheter från moderns sida, eller också av åtgörande från levande eller döda människor. Men att genast träffa vilket slags

skewer det var kunde oftast endast gå av göras medels försök med olika botemedel och erfara vilket som verkade botande. Någon gång påstods att man genast såg vad det var för sjukdom. Sedan man antingen genom experiment eller undersökning fått reda på vad slags skewer det var, så skulle ju sådana botemedel som för den slags skewer vanligen brukades komma till användning med de med förknippade omständigheter, ty gravskolorordinationer skola alltid utföras på vissa hemlighetsfulla tider och tillfällen, annars tros att verkningarna ej bli effektfulla eller tillfyllestgörande. Om det nu var den sorts skewer som benämndes "jordskewer", så skulle ju botemedlet naturligtvis vara av jorden, t. ex. kyrkogårdens mull, i en liten påse under huvudkudden i barnets vagg. Men mullen skulle lånas en torsdagsnatt vid midnatt av någon släktings grav, på vissa antal dagar, som önskas då den lanta jorden skulle punktligt återlämnas, tack.

nämligt. Eller om man trodde värk även var
i barnets skiver, så kunde modern en torsdagskväll, läm-
na ett ben på kyrkogården, med löfte att efter en eller flera
torsdagsnätter återkomma och lämna igen benknötan,
som kunde vara vems som helst, eller ohänsd tillhörig.
Nu för tiden vare det närmast omöjligt att anskaffa ett
ben eller en knota från en kyrkogård, men "förr" gräv-
des samma grav om och om igen många gånger, var-
vid benknötor ofta uppkastades och blandades i grav-
kullen. Vilde inte dessa medel hjälpa, så vare det
säkerligen beroende på modern som hade antingen
innan barnets födelse, eller någon gång haft barnet
med sig och lagt det ned på ett ställe i skogen der
"Elvorna" dansat och då måste uppsöka "Älvnär"
(Älvnärer) i skogen att både barnet och modern der
med rökades på en gång, genom att hälla ett skynke
över dem bägge, sedan rökelet antändes. Rökningen

förstogs tre torsdagar å rad, under det blöka quappen
läste något hemlighetsfullt besvärjelseformulär. Hade
äter genom mätning med trådar, eller genom utse-
endet upptäckts att ett barns huvud växte opropor-
tionerligt, så antogs att det var "vattenisker" som or-
sakade plågan. Denna sjukdom troddes uppkomma
genom att modern hållt ut hett vatten på en plats där
"vätterna" hade sitt hus, bo, eller tillhåll, och de derige-
nom blivit retade och hämnade. För att blidka dem
skulle modern, antingen själv, eller en av henne utsänd
figa, gå i tre torsdagskvällar å rad, ligande, sedan solen
gått ned, bärande ett kruk med ordjolk och dricka (dricka-
blandning) och tyst och försiktigt hålla det ut på samma
ställe där modern trodde sig ha hållt ut hett vatten
förut. Äter om man tyckte att barnet hade besyn-
nerliga ögon, på något sätt ovanliga, då var det säkert
"Ögon-skerwan". Modern hade troligen ätit eller målat

senap eller andra starka kryddor som kommit ögonen
att rinna. Barnet oräste, tre torsdagar å rad, rökas
med risst av senap, hummin och kott-ost. Men
det kunde hända att ett barn oaktat genomgåendit
av för varje slags skaver vanliga botemedel, likväl
fortfarande vantrivdes, och blev sämre i stället för
bättre. Då hade det förmodligen blivit oförhoppandes
utsatt för onda ögon under "hebratiden", eller trolldom
eller "lappskott", och för sådant hjälpte inte annat
medel än att skjuta ett knutskott över barnet. Jag
minns hur det kom bud ifrån en av de störste bond-
gårdarne i byn, om min Far, som ansågs som jägare
ville komma dit och skjuta över en flicka, som var
sjuklig, möjligen av skaver, och som man sökt bot för
hos kloka gummar, men utan resultat. Det skulle
för det första skjutas av en jägare (enligt kloka gummar)
och för det andra med en lössa varmet rovdjur (helst

rävar) skjutits. Men min Far bössa var be-
ryktad för särskild magt mot trolldom, därför
att vid ett tillfälle hade Far påträffat en orm och
hållit gevärsröynningen emot ormen som dervid
kröp i pipan och omöjligt blev det att få ut den
igen. Med kratsen gick det inte och möjligen kun-
de geväret gå sönder, om det inneliggande skottet
avlossades. Men Far vågade försöket och lossade
skottet mot en på avstånd liggande stor sten.
Skottet gick och endast en våt fläck på stenen
blev kvar efter ormen. Kort därefter kom ett par
andra jägare hem i snitt hem och den ene sköt
med att han kunde med sin trollmakt göra så
snycet att icke Far skulle kunna avlossa ett
skott i hans närvaro. De hölls vad om tio kronor.
Far laddade ett skott och sigtade på en port på la-
gåren. Han skulle ej lossa förr än han räknade.

till tio. Trollkarden vände ut och in på ögonen och gjorde de fulaste grimaser under troligen tygt åkallande av åtskilliga andliga oragt-havare, men min Far räknade till tio och lossade skottet som small och slog hageln igenom port-plankorna. Ja, ha, då har det säkerligen varit en arm i bössan, annars hade jag ofelbart hållit skottet på stod han och ville på den grund gå ifrån vadet, som han även tilläts, men han vågade ej heller slå vad med en annan oräddvarande skytte. Ormbössan vardt beryktad och lånades bort tills den bleo fördervad. Men denna gång skulle min Far själv skjuta över det skeversfuka barnet. Modern var allra orädd för skräck, men man tröstade henne med att det ej alls var farligt att ta ut vaggan med barnet i ut på gården. Han höll gevärspipan tvärs över

vaggan, kanske en aln ovan om, och lät skottet gå
av. Naturligtvis gjorde det ingen nytta för någon
sjukdom, men flickan var jag lyckligt med sinare
och hon blev frisk av någon annan orsak och gift.
En gammal gumma jag talade med berättade, att
man brukade mot skaver ingiva jernfilspån,
lyxsträck, eller aloe. Andra menade sig min-
nas huruleds man även som botemedel emot
skaver använde några slag smörjor varuti
inblandats krut, som ansågs mycket verksamt
emot skaver försakad av trolldom eller "onda ögon".
Dessa olika botemedel skulle ju alltid appliceras
av någon "klok", som derwit hade reda på och läste
dertil hörande besvärjelser eller böner. Huruvida
några föreskrifter om tid och rum, eller vilka
personer som skulle vara närvarande vid botande
av engelska sjukdomar, förefunnas, så måste de ha

varit icke skriftliga, utan muntliga traditioner
som led efter led fortsattes från far till son och
från mor till dotter. Såsom att orodern, "bloks"
gumman och barnet utan vittnen orid om natt-
en skulle botandt försiggå, eller stillatigande nå-
got skulle göras. Men allt sådant berodde säkerligen
på kvacksalvarnes fantasi och uppfinningsförmåga,
ty det visade sig ju som om inte det vore någon viss
regel, utan en mängd olika behandlingsätt för
samma slags sjukdom, som ju också dervid na-
turligtvis namnges såsom olika slags skaver.
Några skrivna eller tryckta böcker eller skrifter
som skulle vara läroböcker om kvacksalveri och
trolldom härde jag väl omtalas att sådana skulle
finnas, men har aldrig fått syn på annat än
Lusuleys eller skämtböcker i sådant ämne.
Men vår likaste trollkärning, en som hette Renstätt-

skan i Kullenbergstorp, hade bevisligen trolldoms-
böcker, ty när mannen dog (1878) som var en bra
trollkatt, vida berömd, så ville de vuxna barnen lägga
bort trolldomen. De samlade i hop trolldoms-läroböckerna
i ett bål som de satte eld på, då de sade att nu skulle
de förbannade böckerna taga slut. Men käringen (dens
mor) lyckades råffa åt sig ett par böcker som hon gömde.
Hon gifte om sig och levde i trettio år och övade troll-
dom och gräcksalveri efter den förste mannens
död. Hon botade skaver och andra sjukdomar. Botar
även kreatursjukdomar. Hon lärde sin son
och två gräcksalveri, men käringen var vida berömd
och blev jag förvånad då jag kom här, att träffa
folk som varit och sökt Bonstattska hemma
i Skåne, för sinnes sjukdom.
(Men vilka tryckerier tryckte sådana läroböcker?)